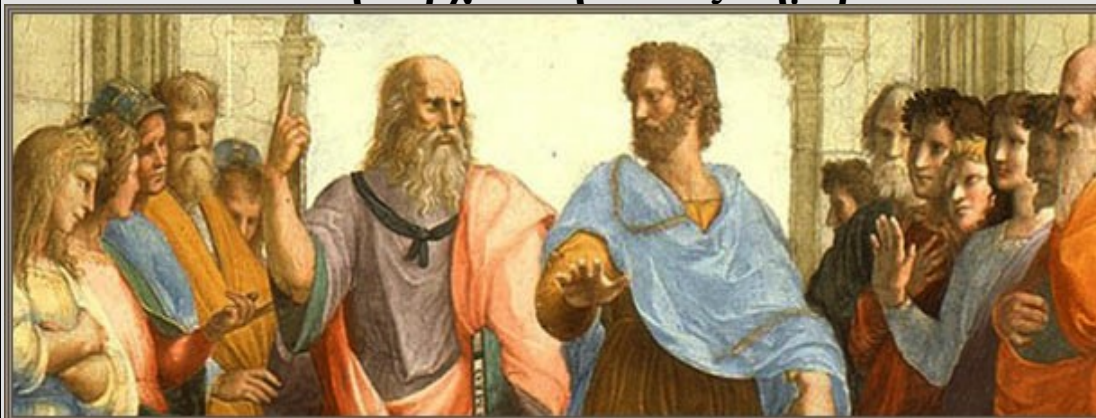


Γιάννη Τζαβάρια

# ΣΧΟΛΕΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

από την αρχαιότητα έως σήμερα



Στην Ιστορία της Φιλοσοφίας «σχολή» καλείται μία ομάδα φιλοσόφων, οι οποίοι διατηρούν μεταξύ τους επαφή και, παρά τις επιμέρους διαφορές που παρουσιάζουν κατά τη διατύπωση των απόψεών τους, έχουν, ωστόσο, έναν κοινό προσανατολισμό». (Θ. Πελεγρίνης: *Λεξικό της Φιλοσοφίας*)

Τελευταία ενημέρωση: **Μάιος 2013**

## ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

(Πλησιάστε τον κέρσορα και κάνετε κλικ για να μεταβείτε στις Σχολές)

### 0. ΑΝΑΤΟΛΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ

- 0.1. Ινδικές σχολές
- 0.2. Κινέζικες - Γιαπωνέζικες σχολές
- 0.3. Κορεατικές σχολές
- 0.4. Περσικές - Αραβικές - Ισλαμικές σχολές

### I. ΑΡΧΑΙΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

- I.1. Προσωκρατικές Σχολές
- I.2. Αρχαία Σοφιστική
- I.3. Κλασικές Σχολές
- I.4. Μετακλασικές-Ελληνιστικές Σχολές

### II. ΠΑΤΕΡΕΣ - ΒΥΖΑΝΤΙΝΟΙ - ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΟΙ - ΜΥΣΤΙΚΙΣΤΕΣ

- II.1. Πατερική φιλοσοφία (2ος - 6ος αι.)
- II.2. Βυζαντινή φιλοσοφία
- II.3. Σχολαστική ή Μεσαιωνική φιλοσοφιστικισμός
- II.4. Μυστικισμός

### III. ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ

- III.1. Έλληνες
- III.2. Δυτικοευρωπαίοι

**IV. ΝΕΟΤΕΡΕΣ ΣΧΟΛΕΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ**

- IV.1. Εμπειρισμός
- IV.2. Ορθολογισμός
- IV.3. Ευκαιριοκρατία
- IV.4. Γαλλικός Διαφωτισμός
- IV.5. Γερμανικός Ιδεαλισμός και Ρομαντισμός
  - IV.5.1. Κριτικισμός
  - IV.5.2. Θεωρησιακός ιδεαλισμός
  - IV.5.3. Ουμανισμός και παιδαγωγική
  - IV.5.4. Μετα-ιδεαλισμός
  - IV.5.5. Ατομισμός
- IV.7. Σκωτική σχολή
- IV.8. Πολιτική Φιλοσοφία και Φιλοσοφία της Πολιτικής Οικονομίας
- IV.9. Ελληνική Νεότερη Φιλ.

**V. ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΣΧΟΛΕΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ (από τα μέσα του 19ου αιώνα έως σήμερα)**

- V.1. Κλασικός Θετικισμός
  - V.2. Ιστορικός και Διαλεκτικός Υλισμός
- V.3. Επιστημολογικές Συνθέσεις
- V.4. Ύστερος ιδεαλισμός
- V.5. Νεοκαντιανισμός
- V.6. Χεγκελιανισμός
- V.7. Φιλοσοφία των Επιστημών του Πνεύματος
- V.8. Φιλοσοφία της ζωής
- V.9. Φιλοσοφία της Κουλτούρας και της Ιστορίας
- V.10. Κριτικός Ορθολογισμός
- V.11. Φαινομενολογία
- V.12. Φιλοσοφική Ανθρωπολογία
- V.13. Φιλοσοφία της Ύπαρξης - Υπαρξισμός
- V.14. Περσοναλισμός
- V.15. Σύγχρονος Εμπειρισμός και Νεοθετικισμός
- V.16. Φιλοσοφία της Γλώσσας και Αναλυτική Φιλοσοφία
- V.17. Σχολή της Βαρσοβίας
- V.18. Λογιστική ή Λογικισμός, Κονστρουκτιβισμός
- V.19. Αμερικανικός Πραγματισμός
- V.20. Νεομαρξισμός - Κριτική Θεωρία
- V.21. Σχολή της πράξης
- V.22. Ερμηνευτική
- V.23. Επιστημολογία (σύγχρονες θεωρίες της επιστήμης, σύγχρονη επιστημολογία)
- V.24. Στροκτουραλισμός
- V.25. Πολιτική Φιλοσοφία και Φιλοσοφία της Πολιτικής Οικονομίας

## 0. ΑΝΑΤΟΛΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ

### 0.1. Ινδικές σχολές

Εδώ αναφέρονται οι βουδιστικές φιλοσοφικές σχολές που διασκορπίστηκαν στις Ινδίες.

#### 0.1.1. Σχολές Θεραβάντα

Η Θεραβάντα (= Διδασκαλία των πρεσβύτερων), που ονομάζεται επίσης υποτιμητικά «Χιναγιάννα» (= «Μικρό όχημα»), αποτελείται από δύο σχολές, που ιδρύθηκαν στη Νότια Ινδία.

##### A) Σχολή Σαουτραντίκα:

Πρώιμη σχολή βουδιστικής φιλοσοφίας. Το όνομά της, Sautrāntika, σημαίνει: «αυτοί που βασίζονται στα σούτρας», δηλαδή σε αφορισμούς.

Υποστήριξε μια γνωσιολογική θεωρία που μπορεί να χαρακτηριστεί «αναπαραστατικός ρεαλισμός» (= αποδοχή της πραγματικότητας μέσω των αναπαραστάσεών μας).

##### B) Σχολή Βαϊμπασικά:

Η σχολή Vaibhāsika βασίστηκε στα σχόλια (vaibhāsha) και υποστήριξε έναν άμεσο ρεαλισμό.

#### 0.1.2. Σχολές Μαχαγιάννα

Οι δύο αυτές σχολές συνοψίζονται επονομαζόμενες Mahayana = «Μεγάλο όχημα»:

##### A) Σχολή Μαντυαμικά:

**Nagarjuna** (= **Ναγκαρτζούνα**, 2<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.)

Υποστήριξε μια εκλεπτυσμένη γνωσιολογία, υποθέτοντας ότι οι αισθήσεις μας δεν είναι αξιόπιστες αλλά γεμάτες ψευδαισθήσεις, κάτι σαν ένας μεσολαβητής για την πρόσβασή μας στην πραγματικότητα. Από εκεί προήλθε και η ονομασία Madhyamika = δόγμα του ενδιάμεσου. Οδηγήθηκε επίσης στο να ταυτίσει τη νιρβάννα (= την ασκητική άρνηση των επιθυμιών) με τη σαμσάρα (= τον κύκλο συνεχών μετενσαρκώσεων).

##### B) Σχολή Γιουγκατσάρα ή Βιτζαναβάντα:

**Asaṅga** (= **Ασάνγκα**, 4<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.), **Vasubandhu** (= **Βασουμπάντου**, 4<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.)

Υποστήριξε ότι είναι αδύνατο να πετύχουμε την αλήθεια, αφού ούτε άμεσα ούτε μέσω των αισθήσεων μπορούμε να την προσεγγίσουμε. Επιτυγχάνουμε μόνο κάποιες πνευματικές καταστάσεις μέσω του διαλογισμού (εξ ου και «Yogācāra» = εξάσκηση της γιόγκα).

### 0.2. Κινέζικες - Γιαπωνέζικες σχολές

#### 0.2.1. Κομφουκιανισμός:

**Confucius** (= **Κομφούκιος**, περίπου 551-479 π.Χ.), **Mencius** (= **Μένκιους**, περ. 372-298 π.Χ.), **Hsün Tzu** (= **Χσούν Τζου**, περ. 298-212 π.Χ.), **Tung Chung-shu** (= **Τουνγκ Τσουνγκ-σου**, περ. 179-104 π.Χ.)

Έδωσε έμφαση σε ηθικές και πολιτικές σκέψεις, επιδιώκοντας συχνά την αποκατάσταση των παλαιών αρχών.

Υπέστη πολλές αλλαγές κατά τη μακράιωνη πορεία του και εξελίχθηκε με τον νεοκομφουκιανισμό και τις υπόλοιπες κινέζικες σχολές.

#### 0.2.2. Ταοϊσμός:

**Lao Tzu** (= **Λάο Τζου** ή **Λάο Τσε**, 6<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), **Zhuang Tzu** (= **Τσουάνγκ Τσου**, 4<sup>ος</sup> αι. π.Χ.)

Έδωσε έμφαση στην εναρμόνιση του ανθρώπου με την κοσμική τάξη (= ταό). Υποστήριξε ότι αυτή η εναρμόνιση μπορεί να επιτευχθεί με το μη-πράττειν και την αναστολή των επιθυμιών.

#### 0.2.3. Σχολή των ονομάτων (ming chia):

**Hui Shih** (= Χούι Σιγ, 4<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), **Kung-sun Lung Tzu** (= Κουνγκ-σουν Λουνγκ Τζου, 4<sup>ος</sup>-3<sup>ος</sup> αι. π.Χ.)

Η σχολή άνθισε κατά την αρχαία περίοδο της κινέζικης φιλοσοφίας. Επιδόθηκε στη μελέτη των ονομάτων και στη λογική. Χρησιμοποίησε τα επιχειρήματα ως μέσο όχι μόνο πειθούς αλλά και νοητικής εξάσκησης. Οι οπαδοί της σχολής ονομάστηκαν σοφιστές (pien che = πιεν τσε).

#### 0.2.4. Συγκρητιστικός κομφουκιανισμός:

**Tung Chung-shu** (= Τουνγκ Τσουνγκ-σου, περ. 179-104 π.Χ.)

Επιχείρησε μια συσχέτιση και συμφιλίωση των παραδοσιακών αντιθέσεων γιν/γιανγκ, καλού/κακού, απληστίας/φιλανθρωπίας.

#### 0.2.5. Νεοταοϊσμός:

**Wang Pi** (= Γουάνγκ Πι, 226-249 μ.Χ.), **Kuo Hsiang** (= Κούο Χσιάνγκ, 3<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.)

Εμβάθυνε στις αρχές του ταοϊσμού με καλλιέργεια οντολογικών εννοιών (ον - μη ον) διασυνδέοντας έτσι τον ταοϊσμό με τον βουδισμό.

#### 0.2.6. Σχολή του Ζεν:

**Bodhidharma** (= Μποντιντάρμα, 5<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.)

Προέκυψε από τη βουδιστική σχολή Μαχαγιάνα. Η γιαπωνέζικη λέξη «ζεν» προέρχεται από την κινέζικη «τσαν», κι αυτή από τη σανσκριτική dhyaana = διαλογισμός.

Έδωσε έμφαση στο βίωμα με στόχο την επίτευξη του διαφωτισμού. Συνεπώς υποβάθμισε τη θεωρητική γνώση προς χάρη της άμεσης βιωματικής σοφίας (μέσω διαλογισμού).

#### 0.2.6. Νεοκομφουκιανισμός:

**Zhou Dunyi** (= Τσου Ντουν-ι, 1017-1073), **Zhu Xi = Chu Hsi** (= Τσου Χσι, 1130-1200), **Wang Yang-ming** (= Γουάνγκ Γιανγκ-μινγκ, 1472-1529)

Ερμήνευσε με ποικίλους τρόπους τα διδάγματα του Κομφούκιου. Με βάση μεταφυσικές έννοιες υποστήριξε ηθικές και πολιτικές απόψεις.

Διαχωρίζεται στην ιδεαλιστική σχολή του νου και στην ορθολογική σχολή της αρχής:

##### 0.2.6.1. Ιδεαλιστική σχολή του νου:

**Lu Hsiang-shan** (= Λου Χσιανγκ-σαν, 1139-1193), **Wang Yang-ming** (= Γουάνγκ Γιανγκ-μινγκ, 1472-1529)

Έδωσε έμφαση στην έννοια του νου, τον οποίο ταύτισε με τα πράγματα που αποτελούν τον κόσμο.

##### 0.2.6.2. Ορθολογική σχολή της αρχής:

**Sao Yung** (= Σάο Γιουνγκ, 1011-1077), **Ch'eng Hao** (= Τσενγκ Χάο = **Ch'eng Ming-tao** = **Τσενγκ Μινγκ-τάο**, 1032-1085), **Ch'eng I** (= Τσενγκ Ι, 1033-1107), **Chang Tsai** (= Τσανγκ Τσάι, 1020-1077), **Zhu Hsi = Chu Hsi** (= Τσου Χσι, 1130-1200)

Υποστήριξε ότι μέσω της ορθολογικής αντιμετώπισης καλλιεργείται η ανθρώπινη ηθικότητα, αποφεύγονται τα πάθη κι επιτυγχάνεται η πλήρης ανάπτυξη της ανθρώπινης φύσης.

### 0.3. Κορεατικές σχολές

#### 0.3.1. Σχολή Μαντχουαμικά (Madhyamika)

#### 0.3.2. Σχολή Βιζναπτιματράτα-βαντίν (Vijnaptimatratā-vadin)

Προέκυψαν από διάσπαση της ινδικής σχολής Μαχαγιάνα. Η πρώτη από αυτές τις σχολές αμφισβήτησε την ύπαρξη, η δεύτερη την αποδέχτηκε.

#### 0.3.3. Σχολή Κύο-χακ (Kyo-hak)

#### 0.3.4. Σχολή Σον-γκα (Son-ga)

Η πρώτη από αυτές τις σχολές υποστήριξε ότι ο άνθρωπος μπορεί να φωτισθεί μέσω της πίστης και της κατανόησης των Γραφών, ενώ η δεύτερη αρνήθηκε αυτή τη θέση.

#### 0.4. Περσικές – Αραβικές – Ισλαμικές σχολές

##### 0.4.1. Ζωροαστρισμός:

**Zoroaster ή Zarathustra** (= Ζωροάστρης ή Ζαρατούστρα, 6<sup>ος</sup> αι. π.Χ.)

Θρησκευτικό-φιλοσοφικό κίνημα που έδωσε έμφαση στην προαιώνια διαμάχη μεταξύ του καλού και του κακού, τα οποία προσωποποίησε ως θεϊκές δυνάμεις («Αχουρα Μάζντα» - «Αριμάν»).

Οπαδοί του ζωροαστρισμού υπάρχουν έως σήμερα σε πολλές χώρες, όπως στις Ινδίες, στο Ιράν, στο Πακιστάν κλπ.

##### 0.4.2. Σουφισμός:

**Maruf Karkhi** (= Μαρούφ από το Καρκ, περ. 750-815 μ.Χ.), **Al Ghazali** (= Αλ Γκαζαλί, 1058-1111)

Ιδρύθηκε στην Περσία κι επεκτάθηκε σε πολλές ισλαμικές χώρες. Η περσική λέξη «σούφι» σημαίνει: προφήτης.

Καλλιέργησε τάσεις μυστικισμού και ασκητισμού.

## I. ΑΡΧΑΙΕΣ ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΣΧΟΛΕΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

### I.1. Προσωκρατικές Σχολές

#### I.1.1. Ιωνική Σχολή:

**Θαλής ο Μιλήσιος** (625-546 π.Χ.), **Αναξίμανδρος ο Μιλήσιος** (610-545 π.Χ.), **Αναξίμανης ο Μιλήσιος** (585-525 π.Χ.), **Ξενοφάνης ο Κολοφώνιος** (570-; π.Χ.), **Ηράκλειτος ο Εφέσιος** (545-480 π.Χ.), **Αναξαγόρας ο Κλαζομένιος** (500-428 π.Χ.)

Υποστήριξε ότι η *αρχή* των πραγμάτων είναι κάτι κινούμενο (νερό, αέρας, πυρ κλπ.).

#### I.1.2. Ελεατική Σχολή:

**Παρμενίδης ο Ελεάτης** (540-; π.Χ.), **Ζήνων ο Ελεάτης** (490-430 π.Χ.), **Εμπεδοκλής ο Ακραγαντίνος** (490-430 π.Χ.)

Υποστήριξε ότι το σύμπαν είναι στ' αλήθεια ακίνητο και ενιαίο, ενώ η αλλαγή και η πληθώρα θα πρέπει ν' αποκλεισθούν. Πίσω από τη γένεση και τη φθορά των πραγμάτων κρύβεται η ανάμειξη και η εναλλαγή των στοιχείων.

#### I.1.3. Ατομισμός ή ατομοκρατία:

**Λεύκιππος ο Μιλήσιος** (περίπου 460 π.Χ.), **Δημόκριτος ο Αβδηρίτης** (460-370 π.Χ.)

Υποστήριξε ότι είναι αδύνατο να τέμνονται ή να διχοτομούνται τα όντα επ' άπειρο, γιατί υπάρχει ένα ελάχιστο όριο που είναι άτμητο (*άτομον*). Τα άτομα δεν έχουν μεταξύ τους ποιοτικές διαφορές, αλλά κινούνται μέσα στο κενό – επ' άπειρο.

#### I.1.4. Αρχαία Πυθαγόρεια Σχολή ή Πυθαγορισμός:

**Πυθαγόρας ο Σάμιος** (580-500 π.Χ.), **Κέρκωψ**, **Πέτρων**, **Βρο(ν)τίνας**, **Αρχύτας ο Ταραντίνος** (400-350 π.Χ.), **Όκελλος ο Λευκανός** (ή Όκκελος ή Όκελος, 2<sup>ος</sup> αι. π.Χ.)

Υποστήριξε ότι ο κόσμος αποτελείται από πεπερασμένα και άπειρα μεγέθη και λάτρευε τη δύναμη του αριθμού. Θεώρησε ως πυρήνα των αριθμών τη δεκάδα.

Ξαναεμφανίστηκε ως Νεοπυθαγορισμός (1<sup>ος</sup> αι. π.Χ. – 1<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.).

## I.2. Αρχαία Σοφιστική

**Ξενιάδης ο Κορίνθιος** (5<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), **Γοργίας ο Λεοντίνος** (483-375 π.Χ.), **Πρωταγόρας ο Αβδηρίτης** (480-410 π.Χ.), **Πρόδικος ο Κείος** (5<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), **Θρασύμαχος ο Χαλκηδόνιος** (5<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), **Ιππίας ο Ηλείος** (5<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), **Αντιφών ο Αθηναίος** (5<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), [**Σωκράτης ο Αθηναίος** (469-399 π.Χ.)]

Υποστήριξε ότι για κάθε ζήτημα δεν υπάρχει ως λύση μία αλήθεια, γιατί οι αλήθειες είναι πολλές. Από αυτές μπορεί κανείς να επιλέγει όποια ικανοποιεί καλύτερα τις ανάγκες του. Οι ηθικές αξίες είναι σχετικές κι επικρατεί όποια ωφελεί περισσότερο. Το μέτρο όλων των πραγμάτων είναι ο άνθρωπος (Πρωταγόρας).

Ξαναεμφανίστηκε κατά τον 1<sup>ο</sup>-4<sup>ο</sup> αιώνα μ.Χ. ως Δεύτερη Σοφιστική (δες παρακάτω).

## I.3. Κλασικές Σχολές

### I.3.1. Κυνική Σχολή ή Κυνισμός:

**Αντισθένης ο Αθηναίος** (444-368 π.Χ.), **Διογένης ο Σινωπέυς** (412-323 π.Χ.), **Δίων Χρυσόστομος** (= **Δίων Κοκκηγιανός**, 40-120 μ.Χ.), **Κράτης ο Θηβαίος** (4ος/3ος αι. π.Χ.), **Αρίστων ο Χίος** (= **Αρίστων ο Φάλανθος**, 3ος αι. π.Χ.)

Υποστήριξε ότι πρέπει να καταπολεμούμε τις επιθυμίες και τις ηδονές, να αδιαφορούμε για το χρήμα και να ζούμε στη φύση αδιαφορώντας για τον πολιτισμό.

### I.3.2. Ηδονισμός ή Κυρηναϊκή Σχολή:

**Αρίστιππος ο Κυρηναίος / ο Πρεσβύτερος** (435-360 π.Χ.), **Θεόδωρος ο Κυρηναίος** (4<sup>ος</sup>-3<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), **Ηγησίας ο Κυρηναίος** (330-270 π.Χ.)

Υποστήριξε ότι είναι ηθικό να επιδιώκουμε και ν' απολαμβάνουμε τις ηδονές. Ανάμεσα σε δύο πράξεις πρέπει να επιλέγουμε όποια θα επιφέρει περισσότερη απόλαυση.

Ένα μετριοπαθή ηδονισμό υποστήριξε ο **Επικουρισμός** (δες παρακάτω, 4<sup>ος</sup> αι. π.Χ. - 2<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.).

### I.3.3. Μεγαρική Σχολή:

**Ευκλείδης ο Μεγαρεύς** (450-380 π.Χ.), **Ευβουλίδης ο Μεγαρεύς** (4ος αι. π.Χ.), **Διόδωρος από την Ιασό** (4<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), **Στίλπων ο Μεγαρεύς** (4<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), **Φαίδων** (5ος/4ος αι. π.Χ.)

Συνδύασε την ηθική φιλοσοφία του Σωκράτη με τον ενισμό των Ελεατών. Καλλιέργησε την εριστική τέχνη προσπαθώντας να αναιρέσει τη διδασκαλία του Πλάτωνα.

### I.3.4. Ηλειοερετρική Σχολή:

**Φαίδων ο Ηλείος** (5<sup>ος</sup>-4<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), **Πλείστανος** (4<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), **Μενέδημος ο Ερετριεύς** (4<sup>ος</sup> αι. π.Χ.)

Η Σχολή, παρακλάδι της Μεγαρικής, ιδρύθηκε στην Ηλεία και αργότερα ο Μενέδημος τη μετέφερε στην Ερέτρια.

Υποστήριξε ότι ασκώντας τη φιλοσοφία επιτυγχάνουμε την κάθαρση της ψυχής και την αληθινή ελευθερία.

### I.3.5. Αρχαία Πλατωνική Ακαδημία:

**Πλάτων ο Αθηναίος** (427-347 π.Χ.), **Εύδοξος ο Κνίδιος** (407-355 π.Χ.), **Ηρακλείδης ο Ποντικός** (390-310 π.Χ.), **Σπεύσιππος ο Αθηναίος** (4<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), **Ξενοκράτης ο Χαλκηδόνιος** (4ος αι. π.Χ.), **Πολέμων ο Αθηναίος** (4<sup>ος</sup>-3<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), **Κράντωρ ο Σολεύς** (4<sup>ος</sup>-3<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), **Κράτης ο Θριάσιος** (3<sup>ος</sup> αι. π.Χ.)

Ιδρύθηκε το 387 π.Χ. από τον Πλάτωνα κοντά στο ιερό του ήρωα Ακάδημου (γι' αυτό και η επονομασία «Ακαδημία»). Η λειτουργία της διακρίνεται σε αρχαία, μέση και νέα περίοδο (συνγά προστίθεται και μια τέταρτη, πέμπτη και έκτη περίοδος). Η Ακαδημία έπαυσε να λειτουργεί με διάταγμα του Ιουστινιανού το 529 μ.Χ.



Υποστήριξε ότι η αληθινή ουσία των πραγμάτων είναι οι ιδέες, τις οποίες προσεγγίζουμε κυρίως νοητικά. Οι διάδοχοι απέκλιναν από αυτή τη θεωρία λιγότερο ή περισσότερο. Μια δημιουργική ανανέωση επέφερε η Νεοπλατωνική Σχολή ή Νεοπλατωνισμός (δες παρακάτω).

#### **I.3.6. Λύκειο ή Περιπατητική Σχολή ή Περίπατος:**

**Αριστοτέλης ο Σταγυρίτης ή Σταγειρίτης** (384-322 π.Χ.), **Θεόφραστος ο Ερέσιος** (371-287 π.Χ.), **Αριστόξενος ο Ταραντίνος** (4ος αι. π.Χ.), **Αρίστων ο Κείος** (3ος αι. π.Χ.), **Σάτυρος** (περ. 200 π.Χ.), **Κριτόλαος ο Φασηλίτης** (2ος αι. π.Χ.), **Αλέξανδρος ο Αφροδισιεύς** (3<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.)

Ιδρύθηκε από τον Αριστοτέλη το 335 π.Χ. κοντά στο ιερό του Λυκείου Απόλλωνος (απ' όπου η ονομασία «Λύκειο») που προσεγγιζόταν μέσω της στοάς που ονομαζόταν «Περίπατος». Ο διάδοχος του Αριστοτέλη, ο Θεόφραστος, επέκτεινε τα όρια της Σχολής και της έδωσε νομική οντότητα. Υπήρξε κέντρο ευρύτατης επιστημονικής έρευνας.

Υποστήριξε ότι η ουσία των πραγμάτων δεν βρίσκεται σε ένα ξεχωριστό κόσμο ιδεών αλλά μέσα στα ίδια τα πράγματα. Έτσι προήγαγε τις εμπειρικές έρευνες στη φύση, στην κοινωνία, στην ηθική, στην πολιτική, στη λογική κλπ.

### **I.4. Μετακλασικές-Ελληνιστικές Σχολές**

#### **I.4.1. Στωική Σχολή ή Στωικισμός:**

**Ζήνων ο Κιτιεύς** (336-264 π.Χ.), **Κλεάνθης ο Άσσιος** (331-233 π.Χ.), **Χρύσιππος ο Σολεύς** (280-209 π.Χ.), **Κράτης ο Μαλλώτης** (270-180 π.Χ.), **Παναίτιος ο Ρόδιος** (185-110 π.Χ.), **Ποσειδώνιος ο Απαμεύς** (135-51 π.Χ.), **Marcus Tullius Cicero** (= **Κικέρων** = **Κικέρωνας**, 105-43 π.Χ.), **Lucius Seneca** (= **Λούκιος Σενέκας**, 1-65 μ.Χ.), **Πλούταρχος ο Χαιρωνεύς** (περίπου 50-120 μ.Χ.), **Επίκτητος** (50-138 μ.Χ.), **Marcus Aurelius** (= **Μάρκος Αυρήλιος**, 121-180 μ.Χ.)

Η Σχολή πήρε το όνομά της από την Ποικίλη Στοά, όπου γίνονταν οι πρώτες της συγκεντρώσεις. Λειτούργησε από τον 4<sup>ο</sup> αι. π.Χ. έως τον 2<sup>ο</sup> αι. μ.Χ. Διακρίνεται σε αρχαία Στοά (Ζήνων - Κλεάνθης - Χρύσιππος), μέση Στοά (Παναίτιος - Ποσειδώνιος) και νέα Στοά (Επίκτητος - Μάρκος Αυρήλιος).

Επικεντρώθηκε στην ηθική φιλοσοφία και απέδωσε στην αρετή απόλυτη αξία, στην οποία συμβάλλουν δευτερευόντως τα «αδιάφορα» (η υγεία, ο πλούτος, η τιμή κλπ.). Ο εν ημίν λόγος πρέπει να συμμορφώνεται με τον φυσικό λόγο, έτσι ώστε κύριο ηθικό αξίωμα έγινε το «ομολογουμένως τη φύσει ζην». Υποστηρίχθηκε η αποφυγή των παθών (*ἀπάθεια*) και η προσέγγιση στον Θεό.

#### **I.4.2. Επικουρισμός:**

**Επίκουρος** (341-270 π.Χ.), **Μητρόδωρος ο Λαμψακηνός** (4<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), **Φιλόδημος από τα Γάδαρα** (2ος/1ος αι. π.Χ.), **Τίτος Κάρος Λουκρήτιος** (= **Titus Carus Lucretius**, 96-55 π.Χ.), **Διογένης ο Οινωανδέας** (2<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.)

Υποστήριξε την επιδίωξη της απόλασης, αλλά με μετριοπαθή και όχι ακραίο τρόπο όπως η Κυρηναϊκή Σχολή (5<sup>ος</sup>-3<sup>ος</sup> αι. π.Χ.). Διέκρινε τις καθαρά σωματικές («κατά κίνηση») από τις πνευματικές («καταστηματικές») ηδονές κι έδωσε έμφαση στις δεύτερες, επειδή εξασφαλίζουν την ψυχική αταραξία. Συνδύασε στωικές και ατομιστικές απόψεις.

Από το αγρόκτημα όπου εγκαταστάθηκε αυτή η Σχολή ονομάστηκε «Κήπος», εκεί και καλλιέργησε την κοινοβιακή ζωή.

#### **I.4.3. Αρχαίος Σκεπτικισμός ή Πυρρωνισμός:**

**Πύρρων ο Ηλείος** (365-275 π.Χ.), **Τίμων ο Φλειάσιος** (320-230 π.Χ.), **Αρκεσίλαος ο Πιταναίος** (315-241 π.Χ.), **Καρνεάδης ο Κυρηναίος** (214-128 π.Χ.), **Αινησιδήμος ο Κνώσιος** (1<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), **Σέξτος ο Εμπειρικός** (200-250 μ.Χ.)

Υποστήριξε την αμφισβήτηση των καθιερωμένων θεωριών και αξιών. Έτσι, αμφισβήτησε τη δυνατότητα της γνώσης και τη βεβαιότητα για όσα υπάρχουν. Επιφυλασσόμενοι και μην εκφέροντας κρίση (*ἐπέχοντες*) οι σκεπτικιστές θεωρούσαν ότι πετυχαίνουν την ψυχική γαλήνη.

Οι διδασκαλίες αυτής της Σχολής αναβίωσαν γόνιμα κατά τους νεότερους χρόνους κι επέφεραν πολύπλευρη ανακαίνιση στις επιστήμες και στα ήθη.

#### **I.4.4. Μέση Πλατωνική Ακαδημία ή Μέσος Πλατωνισμός:**

**Αρκεσίλαος ο Πιταναίος** (316-241 π.Χ.), **Λακύδης ο Κυρηναίος** (3<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), **Τηλεκλής, Εύανδρος, Ηγησίνους ο Περγαμηνός** (3<sup>ος</sup>-2<sup>ος</sup> αι. π.Χ.)

Δεχόμενη επιδράσεις από παράλληλα φιλοσοφικά ρεύματα της εποχής, όπως ήταν ο σκεπτικισμός και ο στωικισμός, η Πλατωνική Ακαδημία τροποποίησε κατά καιρούς τις απόψεις της και αποστασιοποιήθηκε λιγότερο ή περισσότερο από τις απόψεις του Πλάτωνα.

#### **I.4.5. Νέα Πλατωνική Ακαδημία:**

**Καρνεάδης ο Κυρηναίος** (3<sup>ος</sup>-2<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), **Κλειτόμαχος ο Καρχηδόνιος** (2<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), **Αντίοχος ο Ασκαλωνίτης** (130-68 π.Χ.), **Εύδωρος ο Αλεξανδρεύς** (1<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), **Θράσυλλος ο Μενδήσιος** (ή **Θράσυλος**, 1<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.), **Πλούταρχος ο Χαιρωνεύς** (45-125 μ.Χ.), **Θέων ο Σμυρναίος** (2<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.), **Απουλήιος Λεύκιος** (2<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.), **Γάιος** (2<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.), **Αλβίνος** (2<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.)

Κυρίαρχες τάσεις της Ακαδημίας υπήρξαν σ' αυτή την περίοδο οι σκεπτικιστικές και εκλεκτικιστικές.

#### **I.4.6. Δεύτερη Σοφιστική (1<sup>ος</sup>-4<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.):**

**Ηρώδης ο Αττικός** (= **Lucius Vibullius Hipparchus Claudius Atticus Herodes**, 101-177 μ.Χ.), **Αίλιος Αριστείδης** (129-189 ή 199 μ.Χ.), **Λουκιανός ο Σαμοσατεύς** (2<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.), **Λιβάνιος** (314-392 μ.Χ.)

Καλλιέργησε τη ρητορική τέχνη και μελέτησε την κλασική αρχαιότητα. Σημίτευσε κοινωνικά έκτροπα και πρόσφερε συμβουλές για να βελτιωθούν οι σχέσεις μεταξύ των πόλεων. Επιχείρησε να δημιουργήσει ένα υψηλό γλωσσικό ύφος βασισμένο στην αττική διάλεκτο.

#### **I.4.7. Γνωστικισμός:**

**Σίμων ο Μάγος** (1<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.), **Βασιλείδης** (2<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.), **Βαλεντίνος** (2<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.), **Καρποκράτης** (2<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.), **Μαρκίων ο Ποντικός** (2<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.), **Βαρδησάνης** (154-222 μ.Χ.)

Υποστήριξε ένα σύμπλεγμα φιλοσοφικών αλλά και θρησκευτικών, μυστικιστικών και πνευματιστικών απόψεων. Θεώρησε ότι όχι μέσω της θρησκευτικής πίστης αλλά μέσω της γνώσης μπορεί να επιτευχθεί η ανθρώπινη σωτηρία. Κατά καιρούς αντιτάχθηκε στον χριστιανισμό αλλά και επηρεάστηκε από αυτόν.

#### **I.4.8. Εκλεκτικισμός:**

**Φίλων ο Αλεξανδρεύς** (20 π.Χ. - 50 μ.Χ.), **Ήρων ο Αλεξανδρεύς** (10-70 μ.Χ.), **Γαληνός ο Περγαμηνός** (129-199 μ.Χ.), **Κλήμης ο Αλεξανδρεύς** (150-215 μ.Χ.), **Λουκιανός ο Σαμοσατεύς** (2<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.), **Ερμής ο Τρισεμέγιστος** (= **Ερμαϊκά ή ερμητικά κείμενα**, 2<sup>ος</sup>-3<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.), **Διογένης ο Λαέρτιος** (3<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.), **Νεμέσιος, επίσκοπος Εμέσης** (4<sup>ος</sup>-5<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.)

Υποστήριξε ότι ένα φιλοσοφικό σύστημα συγκροτείται με επιλογή απόψεων αντλημένων από άλλες φιλοσοφικές θεωρίες.

Η θεωρία του εκλεκτικισμού αναβίωσε εκτεταμένα κατά τη νεότερη αλλά και τη σύγχρονη εποχή.



**I.4.9. Αλεξανδρινή σχολή των κατηχητών και εξηγητών:**

**Πάνταινος** (2<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.), **Κλήμης ο Αλεξανδρεύς** (150-215 μ.Χ.), **Ωριγένης** (185-254), **Μέγας Διονύσιος ο Αλεξανδρείας** (3<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.)

Καταπολέμησε την αίρεση του γνωστικισμού προσδιορίζοντας επακριβώς τα νοήματα της χριστιανικής διδασκαλίας. Υποστήριξε την εναρμόνιση της αρχαιοελληνικής φιλοσοφίας με τα χριστιανικά δόγματα.

**I.4.10. Νεοπυθαγορισμός:**

**Πούμπλιος Νιγίδιος Φίγουλος** (= **Publius Nigidius Figulus**, 1<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), **Κόντος Σέξιτιος** (= **Quintus Sextius**, 1<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), **Κόντος Νίγρος Σέξιτιος** (= **Quintus Niger Sextius**, 1<sup>ος</sup> αι. π.Χ.), **Απολλώνιος ο Τυανεύς** (1<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.), **Μοδεράτος από τα Γάδειρα** (1<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.), **Νικόμαχος ο Γερασηνός** (2<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.), **Νουμήνιος ο Απαμεύς** (2<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.), **Φιλόστρατος ο Πρεσβύτερος** (2ος/3ος αι. μ.Χ.)

Αναζωογόνησε τις πυθαγόρειες διδασκαλίες καλλιεργώντας την ηθικολογία και τον ασκητισμό και τελώντας θεουργικές τελετές. Υποστήριξε την πίστη στην αθανασία της ψυχής και στην ιδανικότητα των αριθμών.

**I.4.11. Νεοπλατωνική Σχολή ή Νεοπλατωνισμός:**

**Ψευδο-Λογγίνος** (1<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.), **Αμμώνιος Σακκάς** (175-242), **Πλωτίνος** (205-270), **Πορφύριος ο Τύριος** (232-304), **Φίρμικος Ματερνός** (= **Julius Firmicus Maternus**, 4<sup>ος</sup> αι. μ.Χ.), **Ιουλιανός ο Αποστάτης ή Παραβάτης** (= **Flavius Claudius Iulianus**, 331-363), **Ιάμβλιχος ο Χαλκιδεύς** (4ος αι.), **Gaius Sallustius Crispus** (= **Γάιος Σαλλούστιος ή Σαλούστιος**, 4ος αι.), **Υπατία** (370-415), **Πρόκλος ο Λύκιος** (410-485), **Δομνίνος (από τη Λάρισα της Συρίας, 5<sup>ος</sup> αι.)**, **Ιεροκλής ο Αλεξανδρεύς** (5ος αι.), **Συριανός ο Αλεξανδρεύς** (5ος αι.), **Δαμάσκιος** (458-538 μ.Χ.), **Ιωάννης ο Φιλόπονος** (6ος αι.)

Υποστήριξε τη διαίρεση της πραγματικότητας σε τέσσερα επίπεδα: εν - νους - ψυχή - φύσις, καθένα από τα οποία απορρέει από το προηγούμενο αλλά και τελειοποιείται τείνοντας προς αυτό. Η πορεία ανάκαμψης εννοιολογείται μέσα από τρία στάδια: μονή - πρόοδος - επιστροφή.

Η Σχολή του Νεοπλατωνισμού επεκτάθηκε σε πολλά μέρη: στη Ρώμη, στη Συρία, στην Πέργαμο, στην Αθήνα και στην Αλεξάνδρεια. Αναβίωσε κατά την Αναγέννηση.

**II. ΠΑΤΕΡΕΣ - BYZANTINOI - ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΟΙ - ΜΥΣΤΙΚΙΣΤΕΣ****II.1. Πατερική φιλοσοφία (2<sup>ος</sup> - 6<sup>ος</sup> αι.):**

**Τερτυλλιανός** (= **Quintus Septimius Florens Tertullianus**, 160-230), **Ωριγένης** (185-254), **Γρηγόριος Ναζιανζηνός** (= **Γρηγόριος ο Θεολόγος**, 326-390), **Βασίλειος Καισαρείας** (330-379), **Γρηγόριος Νύσσης** (335-394), **Ιωάννης ο Χρυσόστομος** (344-407), **Αυγουστίνος** (= **Sanctus Aurelius Augustinus**, 354-430), **Διονύσιος ο Αρεοπαγίτης ή Ψευδο-Διονύσιος** (5ος αι.), **Βοήθιος** (= **Anicius Manlius Severinus Boethius**, 480-524)

Υποστήριξε τις χριστιανικές διδασκαλίες και αντιμετώπισε – άλλοτε πολεμικά και άλλοτε δεκτικά – τις «παγανιστικές» (από το λατιν. paganus = αγροίκος, χυδαίος) αντιλήψεις των αρχαίων Ελλήνων. Τα κείμενα έχουν κυρίως προτρεπτικό χαρακτήρα υπέρ της μεταστροφής στο χριστιανισμό και ανταγωνιστικό χαρακτήρα κατά των αντιπάλων.

**II.1.1. Απολογητές**

**Κοδράτος ο Αθηναίος** (2<sup>ος</sup> αι.), **Αριστείδης Μαρκιανός** (2<sup>ος</sup> αι.), **Ιουστίνος ο μάρτυς** (2<sup>ος</sup> αι.), **Τατιανός Ασσύριος ή Σύρος** (2<sup>ος</sup> αι.), **Αθηναγόρας ο Αθηναίος** (2<sup>ος</sup> αι.), **Θεόφιλος Αντιοχείας** (2<sup>ος</sup> αι.), **Ερμείας ο απολογητής** (2<sup>ος</sup> αι.), **Αρνόβιος εκ Σίκκης** (3<sup>ος</sup> αι.)

Υπερασπίστηκαν τις διδασκαλίες του χριστιανισμού από τους «εθνικούς» και τους αιρετικούς με θεωρητικά και ηθικά επιχειρήματα.

## II.2. Βυζαντινή φιλοσοφία

Λεόντιος ο Βυζάντιος (475-543), Μάξιμος ο Ομολογητής (580-662), Ιωάννης Δαμασκηνός (674-749), Αρέθας [επίσκοπος] Καισαρείας (860-932), Μιχαήλ Ψελλός (1018-1096), Μιχαήλ ο Εφέσιος (11<sup>ος</sup> αι.), Μιχαήλ Ανδρέοπουλος (11<sup>ος</sup> αι.), Νικηφόρος Βλεμμύδης (1197-1272), Γεώργιος Παχυμέρης (1242-1310), Μάξιμος Πλανούδης (1260-1310), Βαρλαάμ ο Καλαβρός (1290-1348), Νικηφόρος Γρηγοράς (1295-1360), Γρηγόριος Παλαμάς (1296-1359), Δημήτριος Κυδώνης (14<sup>ος</sup> αι.), Νικόλαος Καβάσιλας (14<sup>ος</sup> αι.), Θεοφάνης Νικαίας (14<sup>ος</sup> αι.)

Πρόκειται για τη φιλοσοφία που καλλιεργήθηκε κατά τους αιώνες που κυριαρχούσε η βυζαντινή αυτοκρατορία. Βασίστηκε στην πατερική φιλοσοφία και στις αποφάσεις των οικουμενικών συνόδων, αλλά σχολίασε με σεβασμό και τους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους.

## II.3. Σχολαστική ή Μεσαιωνική φιλοσοφία ή Σχολαστικισμός

### II.3.1. Πρώιμοι σχολαστικοί:

Johannes Scotus Eriugena (810-877), Saint Anselm of Canterbury (= Anselmus = άγιος Ανσελμος του Καντέρμπουρ, 1033-1109), Roscelin de Compiègne (= Ροσλέν ντε Κομπιέν, 1050-1123)

### II.3.2. Κατεξοχήν σχολαστικοί:

Petrus Abaelardus (= Πέτρος Αβελάρδος, 1079-1142), Petrus Lombardus (= Πέτρος Λομβαρδός, 1095-1160), Averroës (= Αβερρόης, 1126-1198), Moses Maimonides (= Μωσής Μαϊμονίδης, 1135-1204), Άγιος Φραγκίσκος της Ασίζης (1182-1227), Albertus Magnus (= Αλβέρτος ο Μέγας, 1193 ή 1207-1280), Roger Bacon (= Ρότζερ Μπέικον, 1214-1293), San Bonaventura (= άγιος Μποναβεντούρα, 1217-1274), Thomas de Aquino (= Θωμάς Ακινάτης ή Ακινάτης, 1225-1274)

### II.3.3. Ύστεροι σχολαστικοί:

Raymundus Lullus ή Ramón Llull (= Ρεϊμόντους Λούλους, 1232-1316), Dante Alighieri (= Δάντης, 1265-1321), John Duns Scotus (= Ιωάννης Σκότος, 1266-1308), William of Ockham (= Guilelmus de Ockham = Γουλιέλμος του Όκαμ, περ. 1285-1349)

Καλλιεργήθηκε κατά το Μεσαίωνα μέσα στις πανεπιστημιακές Σχολές, γι' αυτό και ονομάστηκε «σχολαστική φιλοσοφία». Υποστήριξε τις χριστιανικές διδασκαλίες και σχολίασε εκτεταμένα τα κείμενα του Αριστοτέλη. Μελέτησε κυρίως τη λογική, τη γνωσιολογία και τη μεταφυσική με βασικές έννοιες: ουσία-συμβεβηκότα, φυσικό-αφύσικο.

### II.3.4. Σχολή του Μέρτον ή Υπολογιστές της Οξφόρδης

Richard Swineshead (14<sup>ος</sup> αι.), Thomas Bradwardine (1290-1349), John of Dumbleton (1310-1349), William Heytesbury (1313-1372)

Η σχολή εντοπίζεται στο κολέγιο Merton της Οξφόρδης. Η κύρια ονομασία της οφείλεται στο *Βιβλίο των υπολογισμών (Liber calculationum)* που συνέγραψε πιθανότατα ο Swineshead.

Έδωσε έμφαση στη λογική, στη φιλοσοφία της φύσης και στη φιλοσοφία των μαθηματικών. Καλλιέργησε επίσης τις διαλογικές αντιπαραθέσεις (disputationes).

## II.4. Μυστικισμός

Meister Eckhart (= Μάιστερ Έκχαρτ, 1260-1327), Johannes Tauler (= Ιωάννης Τάουλερ, 1300-1361), Θωμάς ο Κεμπήσιος (1379-1471)

Υποστήριξε μια γνώση που δεν αποκτάται μέσω των αισθήσεων, αλλά μέσω εκστατικών εμπειριών που επιτυγχάνονται με προσευχή, διαλογισμό, νηστεία και σωματική εγκράτεια. Επειδή τέτοιες εμπειρίες δεν μεταδίδονται λεκτικά ή λογικά, ο μυστικισμός συχνά οδηγείται σε υπέρλογες διατυπώσεις.

### III. ΦΙΛΟΣΟΦΟΙ ΤΗΣ ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΗΣ

#### III.1. Έλληνες

Γεώργιος Γεμιστός-Πλήθων (1360-1452), Γεώργιος Τραπεζούντιος (1395-1472), Βασίλειος Βησσαρίων (1403-1472), Γεώργιος Σχολάριος-Γεννάδιος (1405-1472), Ιωάννης Ζυγομαλάς (1498-1584), Θεοδόσιος Ζυγομαλάς (1544-1607)

#### III.2. Δυτικοευρωπαίοι

Francesco Petrarca (= Φραγκίσκος Πετράρχης, 1304-1374), Nikolaus von Kues (=Nicolaus Cusanus = Νικόλαος Κουζάνος, 1401-1464), Niccolò Machiavelli (= Νικολό Μακιαβέλλι ή Μακιαβέλι, 1469-1527), Nicolas Copernicus (= Νικόλαος Κοπέρνικος, 1473-1543), Thomas More (= Τόμας Μορ, 1477-1535), Martin Luther (= Μαρτίνος Λούθηρος, 1483-1546), Ignatius Loyola (= Ιγνάτιος Λογιόλα, 1491-1556), Paracelsus (= Παράκελσος = Philippus A. T. B. von Hohenheim, 1493-1541), Giordano Bruno (= Τζορντάνο Μπρούνο, 1548-1600), Galileo Galilei (= Γαλιλαίος Γαλιλέι, 1564-1642), Tommaso Campanella (= Τομάζο Καμπανέλα, 1568-1639), Jacob Böhme (= Γιάκομπ Μπαίμε ή Μπέμε, 1575-1624)

Επιδόθηκαν στη μελέτη της φύσης, απομακρύνθηκαν από την αυθεντία του Αριστοτέλη που δέσποζε στον σχολαστικισμό και προσέγγισαν τον Πλάτωνα. Είδαν τον άνθρωπο ως αυθύπαρκτη ολότητα και όχι σε άμεση εξάρτηση από τον Θεό. Εκδήλωσαν ενδιαφέρον για τους πολιτικούς και τους θρησκευτικούς θεσμούς.

Η αναγεννησιακή φιλοσοφία γεννήθηκε στην Ιταλία και επεκτάθηκε στην κεντρική και δυτική Ευρώπη. Πρόκειται μάλλον για ένα πνευματικό κίνημα παρά για μια «σχολή» με το αυστηρό νόημα της λέξης.

### IV. ΝΕΟΤΕΡΕΣ ΣΧΟΛΕΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

#### IV.1. Εμπειρισμός:

Francis Bacon (= Φράνσις Μπέικον, 1561-1626), Robert Fludd (= Ρόμπερτ Φλαντ ή Φλόυντ = Robertus de Fluctibus, 1574-1637), Robert Burton (1577-1640), Thomas Hobbes (= Θωμάς ή Τόμας Χομπς, 1588-1679), John Locke (= Τζων Λοκ, 1632-1704), George Berkeley (= Τζωρτζ Μπέρκλεϋ, 1685-1753), David Hume (= Ντέιβιντ Χιουμ, 1711-1776), Joseph Priestley (= Τζόζεφ Πρίσλεϋ, 1733-1804), Steward Dugald (= Στιούαρτ Ντούγκαλντ = Στέβαρδος Δούγαλδ, 1753-1828)

Υποστήριξε ότι αληθινή εμπειρία και γνώση μπορεί ν' αποκτηθεί μόνο μέσω των αισθήσεων. Σλόγκαν: Τίποτα δεν υπάρχει στον νου, που να μην υπήρξε προηγουμένως στην αίσθηση. Κατά συνέπεια η πραγματικότητα περιορίζεται σε όσα αντιλαμβανόμαστε.

Καλλιεργήθηκε κυρίως στην Αγγλία.

#### IV.2. Ορθολογισμός ή Ρασιοναλισμός:

René Descartes (= Ρενέ Ντεκάρτ ή Καρτέσιος, 1596-1650), Blaise Pascal (= Βλάσιος ή Μπλεζ Πασκάλ, 1623-1662), Benedictus Spinoza (= Σπινόζα, Βενέδικτος ή Μπαρούχ, 1632-1677), Gottfried W. Leibniz (= Λάιμπνιτς, 1646-1716), John Toland (1670-1722), Christian Wolff (1679-1754), Edmund Burke (= Έντμουντ Μπερκ, 1729-1797)

Υποστήριξε ότι η γνώση μπορεί να αποκτηθεί μέσω της λογικής μας ικανότητας (λατινικά: *ratio*) και όχι μέσω των αισθήσεων. Αλλά και η ηθική τελειότητα επιτυγχάνεται μόνο μέσω της λογικής ικανότητας, η οποία είναι ικανή να συλλάβει τις έννοιες της αρετής, του καλού και της τελειότητας και να παραγάγει τους ορθούς ηθικούς νόμους.

Η σχολή του ορθολογισμού αντιτάχθηκε στον εμπειρισμό, αλλά και στον μυστικισμό και στον θρησκευτικό ανορθολογισμό. Με περισσότερη εκλέπτυνση αναβίωσε και στους μετέπειτα αιώνες ως κριτικός ορθολογισμός (δες παρακάτω).

#### IV.3. Ευκαιριοκρατία ή Περιστασιοκρατία:

**Johannes Clauberg** (1622-1665), **Arnold Geulincx** (= Αρνολντ Γκούλινκς ή Γκελίνξ, 1624-1669), **Géraud de Cordemoy** (= Ζερώ ντε Κορντεμουά, 1626-1684), **Louis de la Forge** (1632-1666), **Nicolas Malebranche** (= Νικολά Μαλεμπράνς, 1635-1715)

Υποστήριξε ότι τα πεπερασμένα ανθρώπινα όντα δεν μπορούν να επιδρούν αποτελεσματικά αλλά μόνο περιστασιακά, γι' αυτό μόνο ο Θεός ως παντοδύναμος αποτελεί αληθινό αίτιο. Οι σωματικές και ψυχικές μας λειτουργίες είναι απλές «ευκαιρίες» για να φανερωθεί η θέληση του Θεού.

Επηρεάστηκε γόνιμα από τον ορθολογισμό του Καρτέσιου κι επέδρασε δημιουργικά στον εμπειρισμό (Μπέρκλεϋ, Χιουμ).

#### IV.4. Γαλλικός Διαφωτισμός

**Étienne de la Boetie** (= **Étienne de la Boétie**, 1530-1563), **Michel de Montaigne** (= Μισέλ ντε Μονταίν ή Μονταίνι, 1533-1592), **Antoine Arnauld** (= Αντουάν Αρνώ, 1612-1694), **Pierre Bayle** (1647-1706), **Edmond Purchot** (= **Edmundus Purchotius**, 1651-1734), **Jean Meslier** (1664-1729), **Charles de Secondat Montesquieu** (= **Σαρλ Μοντεσκιέ**, 1689-1755), **François Voltaire** (= **Βολταίρος** ή **Βολτέρος**, 1694-1778), **Julien Lamettrie** (= **Λαμετρί**, 1709-1751), **Jean-Jacques Rousseau** (= **Ζαν-Ζακ Ρουσσώ** ή **Ρουσώ**, 1712-1778), **Denis Diderot** (Ντενί Ντιντερό, 1713-1784), **Etienne B. de Condillac** (= **Ετιέν Κοντιγιακ**, 1715-1780), **Luc Vauvenargues** (= **Λυκ Βοβενάργκ** ή **Βωβενάργκ**, 1715-1747), **Claude A. Helvetius** (= **Κλωντ Ελβέτιους** ή **Ελβέτιος**, 1715-1771), **Jean le Rond d' Alembert** (= **Ντ' Αλαμπέρ**, **Ζαν λε Ρον**, 1717-1783), **Paul Holbach** (= **Baron d' Holbach** = **Βαρόνος του Χόλμπαχ**, 1721-1789), **Marquis de Sade** (= **Μαρκήσιος ντε Σαντ**, 1740-1814), **Nicolas de Chamfort** (= **Νικολά ντε Σαμφόρ**, 1741-1794), **Marquis de Condorcet** (= **Marie Jean Antoine Nicolas de Caritat** = **Κοντορσέ**, 1743-1794), **Maine de Biran** (1766-1824), **Charles Fourier** (= **Σαρλ Φουριέ**, 1772-1837)

Αμφισβήτησε τη θρησκευτική πίστη ως μέσο πρόσβασης στη γνώση. Υποστήριξε τη λογική μας ικανότητα και το δικαίωμα να εκφραζόμαστε χωρίς λογοκρισία.

Κατά καιρούς οδηγήθηκε σε υλιστικές, αθεϊστικές ή αγνωστικιστικές απόψεις.

#### IV.5. Γερμανικός Ιδεαλισμός και Ρομαντισμός:

**Johann Joachim Winckelmann** (1717-1768), **Johann Gottfried Herder** (= **Γιόχαν Γκότφρηντ Χέρντερ**, 1744-1803), **Georg Christoph Lichtenberg** (1742-1799)

Υποστήριξε ότι η επονομαζόμενη «πραγματικότητα» εξαρτάται περισσότερο ή λιγότερο από τη (θεϊκή ή ανθρώπινη) νόηση και τις νοητικές μας λειτουργίες. Η πηγή του Είναι βρίσκεται λοιπόν στο νοείν.

#### IV.5.1. Κριτικισμός ή Κριτικός ορθολογισμός:

**Immanuel Kant** (1724-1804)

Υπέβαλε σε ορθολογική-κριτική εξέταση τις μεταφυσικές αξιώσεις και συνδύασε επιδέξια τον ορθολογισμό με τον εμπειρισμό. Θεώρησε ότι η γνώση δεν μπορεί να είναι απόλυτη (όπως ισχυριζόταν ο δογματισμός) αλλά όχι και αδύνατη (όπως ισχυριζόταν ο

σκεπτικισμός). Μειώνοντας τις αξιώσεις της θεωρητικής μας ικανότητας έδωσε εμπιστοσύνη στις ηθικές αρχές και στην έλλογη πίστη.

#### IV.5.2. Θεωρησιακός ιδεαλισμός:

**Friedrich Heinrich Jacobi** (= Φρίντριχ Χάινριχ Γιακόμπι, 1743-1819), **Friedrich von Schiller** (= Φρίντριχ φον Σίλλερ, 1759-1805), **Johann Gottlieb Fichte** (= Γιόχαν Γκότλμπ Φίχτε, 1762-1814), **Georg Wilhelm Friedrich Hegel** (= Γκέοργκ Βίλχελμ Φρίντριχ Χέγκελ ή Έγκελος, 1770-1831), **Friedrich W. J. Schelling** (= Φρίντριχ Σέλινγκ, 1775-1854)

Υποστήριξε τις απόλυτες ικανότητες του θεϊκού και ανθρώπινου πνεύματος και διερεύνησε τόσο στο θεωρείν όσο και στο πράττειν τις προοπτικές για επίτευξη του απολύτου.

Επιχείρησε να οδηγήσει τον στοχασμό σε τελειότητα και να αναγάγει τα επιτεύγματά του σε φιλοσοφικό σύστημα.

#### IV.5.3. Ουμανισμός και παιδαγωγική:

**Wilhelm von Humboldt** (= Βίλχελμ φον Χούμπολντ, 1767-1835), **Friedrich Schleiermacher** (= Φρίντριχ Σλάιερμάχερ, 1768-1834), **Novalis** (= Νοβάλις = **Friedrich von Hardenberg** = Φρίντριχ φον Χάρντενμπεργκ, 1772-1801), **Friedrich von Schlegel** (= Φρίντριχ φον Σλέγκελ, 1772-1829), **Johann Friedrich Herbart** (= Γιόχαν Φρίντριχ Χέρμπαρτ, 1776-1841)

Υποστήριξε το εκπαιδευτικό ιδεώδες μιας ανθρώπινης μόρφωσης κατά το πρότυπο των αρχαίων Ελλήνων (ανθρωπιστική παιδεία). Υποστήριξε επίσης την αξία του ανθρώπου ως μέτρου των πάντων.

#### IV.5.4. Μετα-ιδεαλισμός:

**Carl von Clausewitz** (= **Karl von Clausewitz**, 1780-1831), **Arthur Schopenhauer** (= Άρθουρ Σοπενχάουερ ή Σοπενάουερ, 1788-1860)

Επιχείρησε να αντικρούσει βασικές πεποιθήσεις του γερμανικού ιδεαλισμού (Καντ, Χέγκελ) δίνοντας έμφαση στην «καθολική βούληση» που διέπει τα πάντα.

#### IV.5.5. Ατομισμός:

**Max Stirner** (= Μαξ Στίρνερ, 1806-1856)

Υποστήριξε την ατομική ύπαρξη κάθε ανθρώπου ως μοναδική αξία απορρίπτοντας κάθε έννοια απολύτου και κάθε γενίκευση, όπως «ανθρωπότητα», «δικαιώματα» ή «καθήκοντα».

#### IV.6. Αγγλικός και Ιταλικός Ρομαντισμός

**Jonathan Swift** (= Τζόνναθαν Σουίφτ, 1667-1745), **William Hazlitt** (1778-1830), **Thomas de Quincey** (1785-1859), **Giacomo Leopardi** (1798-1837)

Πρόκειται για φιλοσοφικό απόηχο του γενικότερου κινήματος του ρομαντισμού (18<sup>ος</sup>-19<sup>ος</sup> αι.).

Υποστήριξε τη συμφιλίωση με τη φύση και με τα άλογα στοιχεία της ψυχής (συναίσθημα, φαντασία, ενόραση). Επέκρινε την υπαγωγή σε λογικούς νόμους.

#### IV.7. Σκωτική σχολή

**Thomas Reid** (= Τόμας Ρηγτ, 1710-1796), **James Beattie** (= Τζέιμς Μπήτη, 1735-1803), **Dugald Stewart** (= Ντούγκαλντ Στιούαρτ, 1753-1828), **Thomas Brown** (= Τόμας Μπράουν, 1778-1820)



Αντιδρώντας στον εμπειρισμό και σκεπτικισμό του Χιουμ, ο οποίος απέκλεισε κάθε επαφή με τον εξωτερικό κόσμο, η Σκωτική σχολή επικαλέστηκε τον «υγιή κοινό νου» (common sense), ο οποίος εκτός από τα αισθητηριακά δεδομένα μπορεί να συλλάβει και κάποιες γενικές αρχές ή αλήθειες, όπως είναι οι ηθικές αρχές.

Η θεωρία του κοινού νου, που καλλιεργήθηκε στη Σκωτία κατά τον 18<sup>ο</sup>-19<sup>ο</sup> αιώνα, επέδρασε και σε άλλες χώρες, όπως στη Γερμανία, στη Γαλλία και στην Αγγλία.

#### IV.8. Πολιτική Φιλοσοφία και Φιλοσοφία της Πολιτικής Οικονομίας

**Bernard Mandeville** (= Μπέρναρ Μαντεβίλ, 1670-1733), **Benjamin Franklin** (1706-1790), **Adam Smith** (= Άνταμ Σμιθ, 1723-1790), **Robert Owen** (= Ρόμπερτ Όουεν, 1771-1858), **David Ricardo** (1772-1823)

Μελέτησε τη σχέση μεταξύ της κοινωνίας και των ανθρώπινων ατόμων, προσδιόρισε τους στόχους και τις υποχρεώσεις των πολιτικών προσώπων έναντι των ατόμων και εξέτασε τις οικονομικές αρχές που οδηγούν στην ευημερία.

Υποστήριξε τη θεωρία του οικονομικού φιλελευθερισμού (Άνταμ Σμιθ) που θέτει ως αρχή την ελεύθερη αγορά και το ιδιωτικό συμφέρον.

#### IV.9. Ελληνική Νεότερη Φιλοσοφία

**Θεόφιλος Κορυδαλεύς** (1570-1646), **Νεόφυτος Ροδινός** (1579-1659), **Αλέξανδρος Μαυροκορδάτος** (ο εξ Απορρήτων, 1641-1709), **Βικέντιος Δαμοδός** (1700-1754), **Ευγένιος Βούλγαρης** (1716-1806), **Ιώσηπος Μοισιόδαξ** (1725-1800), **Δημήτριος Καταρτζής** (1730-1807), **Γεώργιος Σουγδουρής** (1745/47-1825), **Αδαμάντιος Κοραΐς** (1748-1835), **Δημήτριος-Δανήλ Φιλιππίδης** (1750-1832), **Ρήγας Φεραίος ή Βελεστινλής** (1757-1798), **Άνθιμος Γαζής** (1758-1828), **Βενιαμίν Λέσβιος** (1759-1824), **Αθανάσιος Ψαλίδας** (1767-1829), **Ευφρόνιος-Ραφαήλ Παπαγιαννούσης-Πόποβιτς** (1772-1853), **Νεόφυτος Βάμβας** (1776-1855), **Κωνσταντίνος Μ. Κούμας** (1777-1836), **Θεόφιλος Καΐρης** (1784-1853), **Ανδρέας Κάλβος** (1792-1863)

Αναμετρήθηκε με την αρχαιοελληνική φιλοσοφική παρακαταθήκη και με τα φιλοσοφικά ρεύματα της δυτικής Ευρώπης, τα οποία επιχείρησε να γνωστοποιήσει στους τουρκοκρατούμενους Έλληνες.

Υποστήριξε την κοινή ελληνική γλώσσα και τον ευρωπαϊκό διαφωτισμό.

### V. ΣΥΓΧΡΟΝΕΣ ΣΧΟΛΕΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ (από τα μέσα του 19<sup>ου</sup> αιώνα έως σήμερα)

#### V.1. Κλασικός Θετικισμός:

**Auguste Comte** (= Αύγουστος Κομτ, 1798-1857), **John Stuart Mill** (= Τζων Στιούαρτ Μιλ, 1806-1873), **Herbert Spencer** (= Χέρμπερτ Σπένσερ, 1820-1903), **Ernst Haeckel** (= Έρνστ Χαΐκελ, 1834-1919), **Ernst Mach** (= Ερνστ Μαχ, 1838-1915), **Richard Avenarius** (= Ρίχαρντ Αβενάριους, 1843-1896)

Υποστήριξε την εμπειρική γνώση και τη γνώση που παρέχουν οι θετικές επιστήμες (μαθηματικά, φυσική, χημεία κλπ.). Αντιτάχθηκε στη μεταφυσική γνώση και στη θρησκευτική πίστη.

Μπορεί να εκληφθεί ως αναβίωση και εκλέπτυνση του εμπειρισμού (δες IV.1).

#### V.2. Ιστορικός και Διαλεκτικός Υλισμός:

**Ludwig Feuerbach** (= Λούντβιχ ή Λουδοβίκος Φόυερμπαχ, 1804-1872), **Karl Marx** (= Καρλ Μαρξ, 1818-1883), **Friedrich Engels** (= Φρίντριχ Ένγκελς, 1820-1895), **Rosa Luxemburg** (= Ρόζα Λούξεμπουργκ, 1870-1919), **Vladimir Ilyic Lenin** (= Βλαδμίρ Ίλιτς Λένιν, 1870-1924), **Leon Trotsky** (= Lev D. Trockij = Λέον Τρότσκι ή Τρότσκι, 1879-1940), **Antonio Gramsci** (= Αντόνιο Γκράμσι, 1891-1937)



Υποστήριξε την αναγωγή της πραγματικότητας στην ύλη και αρνήθηκε οποιαδήποτε θεϊκή δύναμη. Επικεντρώθηκε σε κοινωνικά, πολιτικά και οικονομικά φαινόμενα και υποστήριξε θεωρητικά το σοσιαλιστικό κίνημα, δηλαδή τη μετάβαση του καπιταλισμού σε κομμουνισμό.

#### V.2.1. Αναρχισμός:

**William Godwin** (= Γουίλιαμ Γκόντγουιν, 1756-1836), **Pierre-Joseph Proudhon** (= Πιερ-Ζοζέφ Προυντόν, 1809-1865), **Mikhail Alexandrovich Bakunin** (= Μιχαήλ Μπακούνιν, 1814-1876), **Piotr Alexeyevich Kropotkin** (= Πιοτρ Αλεξέγιεβιτς Κροπότκιν, 1842-1921)

Υποστήριξε το ιδεώδες μιας κοινωνίας χωρίς κυβέρνηση και χωρίς εξουσιαστικές σχέσεις. Έδωσε εμπιστοσύνη στην εκούσια συνεργασία των ανθρώπων και στην καλλιέργεια συναισθηματικής ισορροπίας.

Έγινε αντικείμενο εκμετάλλευσης των ομάδων που επιδόθηκαν σε βίαιες και ένοπλες τρομοκρατικές ενέργειες.

#### V.3. Επιστημολογικές Συνθέσεις:

**Gustav Th. Fechner** (= Γκούστφ Φέχνερ, 1801-1887), **Rudolf H. Lotze** (= Ρούντολφ Λότσε, 1817-1881), **Max Wundt** (= Μαξ Βουντ, 1832-1920)

Εισηγήθηκαν τη διασύνδεση επιστημών, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν επιστήμες όπως η ψυχοφυσική (με αντικείμενο τη μελέτη της ενότητας ψυχικών και σωματικών φαινομένων, Φέχνερ) ή η ηθική-μεταφυσική (Λότσε) ή η φυσιολογική ψυχολογία και η ψυχολογία των λαών (Βουντ).

#### V.4. Ύστερος ιδεαλισμός:

**Eduard von Hartmann** (= Έντουαρντ φον Χάρτμαν, 1842-1906), **Léon Brunschvig** (= Λέων Μπρουνσβίκ, 1869-1944)

Υποστήριξε μια εκλέπτυνση του ιδεαλισμού βάσει εννοιών όπως συνειδητό-ασυνείδητο, συνειδησιακή πορεία (progress de la conscience) και υλικότητα-ιδεατότητα.

#### V.5. Νεοκαντιανισμός:

**Charles Bernard Renouvier** (= Σαρλ Μπερνάρ Ρενουβιέ, 1815-1903), **Hermann von Helmholtz** (1821-1894), **Friedrich A. Lange** (= Φρίντριχ Λάνγκε, 1828-1875), **Jules Laselier** (= Ζιλ Λασελιέ, 1832-1918), **Hermann Cohen** (= Χέρμαν Κόεν, 1842-1918), **Alois Riehl** (1844-1924), **Wilhelm Windelband** (= Βίλχελμ Βίντελμπαντ, 1848-1915), **Paul Natorp** (= Πάουλ Νάτορπ, 1854-1924), **Heinrich Rickert** (= Χάινριχ Ρίκερτ, 1863-1936), **Ernst Cassirer** (= Ερνστ Κασίρερ, 1874-1945)

Αμφισβήτησε τις επιστήμες που τελούσαν υπό την κυριαρχία του ιδεαλισμού κι έδωσε έμφαση στην αξιολογία. Υποστήριξε αλλά και μετεξέλιξε καντιανές συλλήψεις όπως φαινόμενα-νοούμενα και ηθικός νόμος-ελευθερία.

Διακρίνονται πολλές επιμέρους σχολές νεοκαντιανισμού, συνήθως ανάλογα με τον τόπο όπου αναπτύχθηκαν (σχολή του Μαρβούργου: Cohen, Natorp, Cassirer· σχολή της Βάδης: Windelband, Rickert) ή βάσει των αποχρώσεών τους: φυσιοκρατικός νεοκαντιανισμός (Helmholtz, Lange), ρεαλιστικός (Riehl), λογικοκρατικός-μεθοδολογικός (Cohen, Natorp), αξιολογικός (Windelband, Rickert) κλπ.

#### V.6. Χεγκελιανισμός:

Φιλοσοφικές τάσεις που αφορούνται ή εξαρτώνται από τις διδασκαλίες του Χέγκελ. Διακρίνονται σε δύο κύριες κατευθύνσεις, γνωστές ως «αριστερός χεγκελιανισμός»

(Arnold Ruge, Max Stirner, Bruno Bauer, Ludwig Feuerbach, Moses Hess, Karl Marx) και «συντηρητικός ή δεξιός χεγκελιανισμός» (G. Gabler, H. F. Hinrichs, K. F. Göschel, C. Rössler, C. E. Michelet). Στον 20ό αιώνα αναπτύχθηκε επίσης ο «νεοχεγκελιανισμός» (Georg Lasson, Richard Kroner, Hermann Glockner) που περιλαμβάνει όσους ενδιαφέρθηκαν να διερευνήσουν το συγγραφικό έργο του Χέγκελ. Το ενδιαφέρον για τον Χέγκελ και οι σχετικές αντιπαραθέσεις δεν περιορίστηκαν στη Γερμανία αλλά επεκτάθηκαν και στη Μεγάλη Βρετανία, στην Ιταλία, στη Γαλλία κλπ.

#### V.7. Φιλοσοφία των Επιστημών του Πνεύματος:

Wilhelm Dilthey (= Βίλχελμ Ντίλτνυ, 1833-1911), Theodor Litt (= Τέοντορ Λιτ, 1880-1962), Eduard Spranger (= Έντουαρντ Σπράνγκερ, 1882-1963)

Διέκρινε τις «επιστήμες του πνεύματος» από τις «φυσικές επιστήμες» και προσδιόρισε ως μέθοδο των πρώτων την κατανόηση και ως μέθοδο των δεύτερων την εξήγηση. Έδωσε έμφαση στον ιστορικά προσδιορισμένο χαρακτήρα των επιστημών και των κοσμοθεωριών.

#### V.8. Φιλοσοφία της ζωής:

Friedrich Nietzsche (= Φρειδερίκος ή Φρίντριχ Νίτσε, 1844-1900), Rudolf C. Eucken (= Ρούντολφ Ουκεν, 1846-1926), Georg Simmel (= Γκέοργκ Ζίμμελ, 1858-1918), Henri Bergson (= Ανρί Μπερζόν ή Μπεργκσόν, 1859-1941), Miguel de Unamuno (= Μιγέλ ντε Ουναμούνο, 1864-1936), Ludwig Klages (= Λούντβιχ Κλάγκες, 1872-1956)

Έδωσε έμφαση στην έννοια της (ανθρώπινης) ζωής, η οποία πρέπει να κατανοείται συγκεκριμένα μέσα στο εκάστοτε ιστορικό πλαίσιο και βάσει των ατομικών ιδιομορφιών. Αντιτάχθηκε στην ιδεαλιστική, εμπειριστική και θετικιστική αφαίρεση των ιδιαιτεροτήτων. Εισηγήθηκε την ενόραση ως εργαλείο μελέτης της ανθρώπινης ζωής και διείδε τη ζωική ορμή που διέπει κάθε τύπο ζωής (Μπερζόν).

#### V.9. Φιλοσοφία της Κουλτούρας και της Ιστορίας:

Alexis de Tocqueville (= Αλέξης ντε Τοκβίλ, 1805-1859), Karl Lamprecht (= Καρλ Λάμπρεχτ, 1856-1915), Max Weber (= Μαξ Βέμπερ, 1864-1920), Oswald Spengler (= Όσβαλντ Σπένγκλερ, 1880-1936), José Ortega y Gasset (= Χοσέ Ορτέγκα Υ Γκασσέτ, 1883-1955)

Υποστήριξε τη δυνατότητα μελέτης των κοινωνικών, πολιτιστικών και ιστορικών φαινομένων μέσα στις ιδιαιτερότητές τους. Εξέτασε τις δυνατότητες αμεροληψίας-μεροληψίας στην κοινωνιολογία και στην ιστοριογραφία. Προδιέγραψε τις δυνατότητες και τα ιστορικά όρια του δυτικού πολιτισμού.

#### V.10. Κριτικός Ορθολογισμός:

Nicolai Hartmann (= Νικολάι Χάρτμαν, 1882-1950), Hilary Putnam (= Χίλαρυ Πάτναμ, 1926-)

Προώθησε τη σύγκριση και διάκριση προηγούμενων φιλοσοφικών ρευμάτων (όπως της φαινομενολογίας και του λογικού θετικισμού) πάνω στα ίχνη του Καντ.

Μολονότι ήδη ο Καντ θεωρούσε τη σκέψη του κριτική και ορθολογική, ο νεοκαντιανισμός και ο κριτικός ορθολογισμός επιχείρησαν περαιτέρω επεξεργασία των καντιανών σκέψεων με παρόμοιους χαρακτηρισμούς.

**V.11. Φαινομενολογία:**

**Edmund Husserl** (= Έντμουντ Χούσσερλ ή Χούσερλ, 1859-1938), **Max Scheler** (= Μαξ Σέλερ, 1874-1928), **Emmanuel Levinas** (= Lévinas = Εμμανουέλ Λεβινάς, 1906-1995)

Ο όρος «φαινομενολογία» δημιουργήθηκε τον 18<sup>ο</sup> αιώνα για να δηλώνει το πώς τα πράγματα φανερώνονται μέσα μας μέσω των αισθήσεων. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε από τον Χέγκελ (στο νεανικό έργο του: *Φαινομενολογία του πνεύματος*, 1807), αλλά σημασιοδοτήθηκε ξανά από τον Χούσσερλ ως καινοτόμος φιλοσοφική μέθοδος.

Επιχειρήθηκε μια «φαινομενολογική αναγωγή» σε αρχέγονα φαινόμενα μέσω αμφισβήτησης όλων των κρίσεων για τα περιεχόμενα της συνείδησής μας. Αυτή η μέθοδος αποκαλύπτει πρώτιστα την προθεσιακότητα (Intentionalität), δηλαδή το ότι η συνείδησή μας είναι πάντα συνείδηση τινός. Η μέθοδος του Χούσσερλ εφαρμόστηκε πολύπλευρα και αναδιαμορφώθηκε από τους διαδόχους του.

**V.12. Φιλοσοφική Ανθρωπολογία:**

**Helmuth Plessner** (= Χέλμουτ Πλέσνερ, 1892-1985), **Arnold Gehlen** (= Άρνολντ Γκέλεν, 1904-1976)

Επιχείρησε ένα νέο προσδιορισμό των ζητημάτων και των επιστημονικών αντιλήψεων που αφορούν τον άνθρωπο. Σ' αυτό το πλαίσιο μελέτησε την ανθρώπινη γλώσσα, τη νόηση, το ένστικτο, τους θεσμούς κλπ.

**V.13. Φιλοσοφία της Ύπαρξης - Υπαρξισμός:**

**Sören Kierkegaard** (= Σαίρεν Κίρκεγκωρ ή Κίρκεγκααρντ, 1813-1855), **Leon Shestov** (= Λεόν Σεστόφ, 1866-1938), **Nicolai Berdiaeff** ή **Berdyaev** (= Νικολάι Μπερντιάεφ ή Μπερντιάγεφ ή Μπερδιάγιεφ, 1874-1948), **Martin Buber** (= Μάρτιν Μπούμπερ, 1878-1965), **Karl Jaspers** (= Καρλ Γιάσπερς, 1883-1969), **Paul Tillich** (= Πάουλ Τίλιχ, 1886-1965), **Martin Heidegger** (= Μάρτιν Χάιντεγκερ ή Χάιντεγκερ, 1889-1976), **Gabriel Marcel** (= Γκαμπριέλ Μαρσέλ, 1889-1973), **Otto Fr. Bollnow** (= Όττο Μπόλνοβ, 1903-1991), **Jean-Paul Sartre** (= Ζαν-Πωλ Σαρτρ, 1905-1980), **Maurice Merleau-Ponty** (= Μωρίς Μερλώ-Ποντύ, 1908-1961), **Albert Camus** (= Αλμπέρ Καμύ, 1913-1960)

Υποστήριξε την απομάκρυνση από τα αφηρημένα φιλοσοφικά συστήματα και τη μελέτη των υπαρξιακών προβλημάτων που αφορούν τον καθένα μας. Έδωσε έμφαση σε καταπιεστικά συναισθήματα όπως είναι το άγχος, η ανία και ο φόβος του θανάτου. Αντιμετώπισε το κενό που αποκαλύπτεται κατά την ανθρώπινη αυτοεξέταση και οδηγήθηκε άλλοτε σε θρησκευτικές και άλλοτε σε αθεϊστικές λύσεις.

**V.14. Περσοναλισμός:**

**Louis Lavelle** (= Λουί Λαβέλ, 1833-1951), **Martin Buber** (= Μάρτιν Μπούμπερ, 1878-1965), **René Le Senne** (= Ρενέ Λε Σεν, 1882-1954), **Emmanuel Mounier** (= Εμμανουέλ Μουνιέ, 1905-1950)

Υποστήριξε ότι η θεμελιώδης σχέση του ανθρώπου προς τον κόσμο δεν πρέπει να ερμηνευθεί ως σχέση προς πράγματα, αλλά ως σχέση ενός προσώπου προς άλλα πρόσωπα (προς συνανθρώπους ή προς τον Θεό).

**V.15. Σύγχρονος Εμπειρισμός και Νεοθετικισμός:**

**Moritz Schlick** (= Μόριτς Σλικ, 1882-1936), **Otto Neurath** (= Ότο Νόιρατ, 1882-1945), **Hans Reichenbach** (= Χανς Ράιχενμπαχ, 1891-1953), **Rudolf Carnap** (= Ρούντολφ Κάρναπ, 1891-1970), **Karl Mannheim** (= Καρλ Μανχάιμ, 1893-1947), **Karl R. Popper** (= Καρλ Πόππερ ή Πόπερ, 1902-1994)

Κατά τα έτη 1922-1938 δημιουργήθηκε ένας κύκλος φιλοσοφικών συζητήσεων γύρω από τον Σλικ, καθηγητή στο Πανεπιστήμιο της Βιέννης, που επονομάστηκε «κύκλος της Βιέννης» κι επηρέασε μια πλειάδα ευρωπαίων φιλοσόφων.

Αντλώντας στοιχεία από τον αγγλικό εμπειρισμό και τον κλασικό θετικισμό επιχείρησε μια εκλεκτική συγχώνευσή τους. Μελέτησε προπάντων τη λογική και την επιστήμη. Σε αντιπαράθεση προς την πεποίθηση της αναλυτικής φιλοσοφίας, ότι οι θεωρίες μας πρέπει να επαληθεύονται, υποστήριξε την αρχή της διαψευσιμότητας (Πόππερ).

#### **V.16. Φιλοσοφία της Γλώσσας και Αναλυτική Φιλοσοφία:**

**Alfred N. Whitehead** (= Άλφρεντ Χουάιτχεντ, 1861-1947), **George Moore** (= Τζωρτζ Μουρ, 1873-1958), **Ludwig Wittgenstein** (= Λούντβιχ Βιτγκενστάιν ή Βιτγκενστάιν, 1889-1951), **Gilbert Ryle** (= Γκίλμπερτ Ράιλ, 1900-1976), **Alfred Jules Ayer** (= Άλφρεντ Άιερ, 1910-1989), **John Austin** (= Τζον Ωστιν, 1911-1960), **Peter Frederick Strawson** (= Πήτερ Στρώουσον ή Στρώσον, 1919-2006), **Richard Mervyn Hare** (= Ρίτσαρντ Μέρβυν Χέαρ, 1919-2002), **John Rawls** (= Τζον Ρόουλς, 1921-2002)

Μελέτησε τα γλωσσικά φαινόμενα (κυρίως το νόημα, τις έννοιες και τις κρίσεις) και καθιέρωσε ως μέθοδο τη γλωσσική ανάλυση. Υποστήριξε ότι αυτή η μέθοδος μπορεί ν' απαλλάξει τους φιλοσόφους από πολλά ψευδοπροβλήματα. Πρόσφερε γόνιμα εναύσματα στη λογική, τη γνωσιολογία, την ηθική κλπ.

#### **V.17. Σχολή της Βαρσοβίας**

**Jan Lukaszewicz** (= Ζαν Λουκαζιέβιτς, 1878-1956), **Tadeusz Kotarbinski** (= Ταντέους Κοταρμπίνσκι, 1886-1981), **Stanislaw Leśniewski** (= Στανισλάβ Λεσνιέβσκι, 1886-1936)

Κατά τα έτη 1919-1936 καλλιεργήθηκε στη Βαρσοβία της Πολωνίας η λογική, η μεταλογική, η φιλοσοφία της γλώσσας και η φιλοσοφία των μαθηματικών.

Έδωσε έμφαση στη λογική μέθοδο και απείχε από κάθε δογματισμό. Υποστήριξε τη λογική πιθανότητα και ανέπτυξε τρίτιμες και πολύ-τιμες λογικές.

#### **V.18. Λογιστική ή Λογικισμός, Κονστρουκτιβισμός:**

**Giuseppe Peano** (= Τζουζέπε Πεάνο, 1858-1932), **David Hilbert** (= Ντέιβιντ Χίλμπερτ, 1862-1943), **Bertrand Russell** (= Μπέρτραντ Ράσελ ή Ράσσελ, 1872-1970), **Gottlob Frege** (= Γκότλομπ Φρέγκε, 1884-1925), **Alfred Tarski** (= Άλφρεντ Τάρσκι, 1901-1983), **Wilhelm Kamlah** (= Βίλχελμ Κάμλαχ, 1905-1976), **Willard V. Quine** (= Γουίλαρντ Κουάιν, 1908-2000), **Imre Lakatos** (= Ίμρε Λάκατος, 1922-1974)

Υποστήριξε ότι τα μαθηματικά αποτελούν σημαντικό μέρος της λογικής και ότι οι μαθηματικές προτάσεις είναι καθαρά λογικές προτάσεις. Προς τούτο χρησιμοποίησε εκτεταμένα τα μαθηματικά σύμβολα. Έτσι επήλθε ένας αμφίπλευρος εμπλουτισμός. Στοιχεία από τον κοινωνικό και παιδαγωγικό κονστρουκτιβισμό εντάχθηκαν αφετέρου στη φιλοσοφία των μαθηματικών, τα οποία θεωρήθηκαν έτσι ως κοινωνική κατασκευή.

#### **V.19. Αμερικανικός Πραγματισμός:**

**Charles S. Peirce** (= Τσαρλς Πηρς, 1839-1914), **William James** (= Γουίλιαμ Τζαίμς ή Τζέιμς, 1842-1910), **John Dewey** (= Τζον Ντιούη, 1859-1952), **Richard Rorty** (= Ρίτσαρντ Ρόρτυ, 1931-2007)

Υποστήριξε ότι η αλήθεια δεν πρέπει να εκλαμβάνεται σαν μια θεωρητική έννοια, αλλά εξαρτάται από την πρακτική της ωφέλεια: συνδέεται με τις ανάγκες, τις επιθυμίες, τις επιδιώξεις και τα συμφέροντα των ανθρώπων. Η αλήθεια δεν είναι λοιπόν μία και

μόνη, αλλά εξαρτάται κάθε φορά από την πρακτική της προσφορά. Κάθε τι που δεν μας ωφελεί, δεν έχει νόημα και μας είναι αδιάφορο.

#### V.20. Νεομαρξισμός - Κριτική Θεωρία - Σχολή της Φρανκφούρτης:

**Georg Lukacs** (= **György Lukács** = Γκέοργκ Λούκατς, 1885-1971), **Ernst Bloch** (= Ερνστ Μπλοχ, 1885-1977), **Walter Benjamin** (= Βάλτερ Μπένγιαμιν, 1892-1940), **Max Horkheimer** (= Μαξ Χορκχάιμερ, 1895-1973), **Herbert Marcuse** (= Χέρμπερτ Μαρκούζε, 1898-1979), **Erich Fromm** (= Έριχ Φρομ, 1900-1980), **Theodor Adorno** (= Τέοντορ Αντόρνο, 1903-1969), **Louis Althusser** (= Λουί Αλτουσέρ, 1918-1990), **Jürgen Habermas** (= Γιούργκεν Χάμπερμας, 1929- )

Αποτελείται κυρίως από τα μέλη του Ινστιτούτου Κοινωνικής Έρευνας, που ιδρύθηκε το 1929 στη Φρανκφούρτη.

Άσκησε κριτική σε σύγχρονα κοινωνικά-πολιτικά φαινόμενα και στον σύγχρονο πολιτισμό. Επηρεάστηκε από τις κριτικές τάσεις του Καρλ Μαρξ, χωρίς όμως να αποδέχεται ανεπιφύλακτα τον μαρξισμό.

Υποστήριξε την κριτική στάση απέναντι στα κοινωνικά αλλά και στα μεταφυσικά, αισθητικά κ.ά. φαινόμενα. Επέκρινε την εργαλειακή κυριαρχία πάνω στη φύση και τον σύγχρονο χειραγωγούμενο, εμπορευματοποιημένο πολιτισμό.

#### V.21. Σχολή της πράξης

**Milan Kangrga** (1923-2008), **Mihailo Marcović** (1923-2010), **Gayo Petrovic** (1927-1993), **Svetozar Stojanović** (1931-2010), **Gvozden Flego** (1946- )

Άνθισε κατά τα έτη 1964-1974 στο Ζάγκρεμπ και στο Βελιγράδι εκδίδοντας το ριζοσπαστικό περιοδικό *Praxis*.

Υπέβαλε σε έντονη κριτική τον δογματικό μαρξισμό. Πρόσφερε μια βαθιά κατανόηση της σχέσης μεταξύ ατόμου και κοινωνίας. Υποστήριξε τη σημασία της έρευνας και της ελευθερίας του λόγου.

#### V.22. Ερμηνευτική:

**Hans-Georg Gadamer** (= Χανς-Γκέοργκ Γκάνταμερ, 1900-2002), **Paul Ricoeur** (= Πώλ Ρικέρ ή Ρικαίρ, 1913-2005)

Υποστήριξε ότι ο «ερμηνευτικός κύκλος», που συνίσταται στο ότι κάθε ερμηνεία προϋποθέτει και ανάγεται σε μια προηγούμενη (ευρύτερη ή στενότερη) ερμηνεία, δεν πρέπει να θεωρηθεί ούτε φαύλος ούτε αναπόφευκτος (όπως υποστήριξε ο Schleiermacher) αλλά γόνιμος και δημιουργικός. Η ερμηνευτική θεωρήθηκε έτσι ως καθολική μέθοδος όλων των ανθρωπιστικών επιστημών και ασκήθηκε πάνω σε φιλοσοφικά, πολιτισμικά, καλλιτεχνικά κ.ά. δεδομένα.

#### V.23. Επιστημολογία (σύγχρονες θεωρίες της επιστήμης, σύγχρονη επιστημολογία):

**Gaston Bachelard** (= Γκαστόν Μπασελάρ ή Μπασλάρ, 1884-1962), **Imre Lakatos** (= Ίμρε Λάκατος, 1922-1974), **Thomas S. Kuhn** (= Τόμας Κουν, 1922-1996), **Paul Feyerabend** (= Πάουλ Φεγεράμπεντ ή Φάνεράμπεντ, 1924-1995), **Alexandre Koyré** (= Αλεξάντρ Κοϋρέ, 1892-1964)

Υποστήριξε ότι η εξέλιξη της επιστήμης δεν είναι βαθμιαία και σωρευτική, αλλά συνίσταται σε «επιστημονικές επαναστάσεις» που προκύπτουν όταν αλλάζει κάποια παραδειγματική μήτρα ή κάποιο υπόδειγμα στην κοσμοεικόνα ή στις αξίες και τις πεποιθήσεις μιας κοινωνίας. Αμφισβήτησε την καθιέρωση μη-αντιφατικών επιστημονικών συστημάτων, διαβλέποντας ότι οι αντικρουόμενες θεωρίες συντελούν στην προαγωγή της επιστήμης.



**V.24. Στρουκτουραλισμός ή Δομισμός:**

Jacques Lacan (= Ζακ Λακάν, 1901-1981), Claude Lévi-Strauss (= Claude Levi-Strauss = Κλωντ Λεβί-Στρωσ, 1908-2009), Michel Foucault (= Μισέλ Φουκώ ή Φουκό, 1926-1984), Avram Noam Chomsky (= Άβραμ Νόαμ Τσόμσκι ή Τσόμσκι, 1928- )

Υποστήριξε ότι οι διάφορες εκφράσεις ανθρώπινης ζωής μπορούν να κατανοηθούν μόνο βάσει των σχέσεών τους, οι οποίες συγκροτούν μια δομή. Αυτή η δομή διέπεται από σταθερούς νόμους και αποτελεί ένα πρότυπο, βάσει του οποίου λειτουργεί η ανθρώπινη νόηση.

Ο στρουκτουραλισμός καλλιεργήθηκε στη γλωσσολογία, στην εθνολογία, στην ψυχανάλυση και στις κοινωνικές επιστήμες.

**V.25. Πολιτική Φιλοσοφία και Φιλοσοφία της Πολιτικής Οικονομίας**

Με αλφαβητική σειρά: Μανόλης Αγγελίδης (1952- ), Χαράλαμπος Αλιπράντης (1946-2009), Γιάνης Βαρουφάκης (1961- ), Πέτρος Γ. Δούκας (1952- ), Σταύρος Δρακόπουλος (1962- ), Ξενοφών Ζολώτας (1904-2004), Νίκος Θεοχαράκης, Αθανάσιος Π. Κανελλόπουλος (1923-1994), Αναστάσιος Δ. Καραγιάννης, Σάκης Καράγιωργας (1930-1985), Ηλίας Καραντώνης, Παναγιώτης Γ. Κορλίρας (1946- ), Αριστόβουλος Ι. Μάνεσης (1921-2000), Κυριάκος Μελέτη, Κωνσταντίνος Μηλολιδάκης, Παναγής Παπαληγούρας (1917-1993), Ανδρέας Γ. Παπανδρέου (1919-1996), Θεόδωρος Κ. Πελαγίδης, Γεράσιμος Θ. Σολδάτος, Γιώργος Θ. Τσεμπελής, Λευτέρης Τσουλιφίδης, Κώστας Φιλίνης (1921-2006), Γιώργος Θ. Χατζηκωνσταντίνου, Μιχάλης Ψαλιδόπουλος, Κοσμάς Ψυχοπαίδης (1944-2004)

Jean Baby (1897-1969), Roger E. Backhouse (1951- ), Daniel Cohen, Robert Gibbons, Friedrich A. Hayek (= Φρίντριχ Χάγιεκ, 1899-1992), Robert Heilbroner (1919-2005), John Maynard Keynes (= Τζων Μέυναρντ Κέυνς, 1883-1946), Paul R. Krugman (= Πάουλ Κρούγκμαν, 1953- ), David Landes (1924- ), John Nash (1928-), Martin J. Osborne, Joseph Schumpeter (1883-1950), Amartya Sen (1933- ), Stefano Zamagni (1943- )

Μελέτησε τους θεσμούς, μέσω των οποίων ασκείται έλεγχος, εξουσία και βία στο πλαίσιο μιας κοινωνίας. Εξέτασε τα ατομικά, συλλογικά και ανθρώπινα δικαιώματα και τις αντίστοιχες υποχρεώσεις. Μελέτησε επίσης τις σχέσεις των δύο φύλων, τις φυλετικές διακρίσεις, τις σχέσεις μειονότητας-πλειονότητας κλπ. Τέλος, διερεύνησε τις οικονομικές αρχές που οδηγούν στην ευημερία.

Αυτές οι μελέτες αντιμετώπισαν δεκτικά αλλά κι επικριτικά τις απόψεις που είχαν διατυπωθεί ήδη κατά τον 17<sup>ο</sup> έως 19<sup>ο</sup> αιώνα (δες IV.8).

**ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ**

Γκίκας, Σωκράτης: *Φιλοσοφικό λεξικό*. 6<sup>η</sup> έκδοση, «Φελέκη», Αθήνα 1991.

Μακρής, Νίκος: *Εισαγωγικό λεξικό πολιτικών όρων και φιλοσοφίας*. «Πολιτικά Θέματα / Ίρις», Αθήνα 1990.

Πελεgrίνης, Θεοδόσης: *Λεξικό της φιλοσοφίας*. «Ελληνικά Γράμματα», Αθήνα 2004.

Σακκέτος, Άγγελος: «Οι φιλοσοφικές σχολές της αρχαίας Ελλάδος» (2011). Στο διαδίκτυο: <http://www.sakketosaggelos.gr/Article/69/>

Audi, Robert (Επιμ.): *Το φιλοσοφικό λεξικό του Cambridge*. Επιμελητές ελληνικής έκδοσης Στέλιος Βυβιδάκης - Γιώργος Ξηροπαϊδής. «Κέδρος», Αθήνα 2011 (original: “University of Cambridge”, 1995, 1999).

Halder, Alois / Müller, Max: *Philosophisches Wörterbuch*. Erweiterte Neuausgabe. “Herder/Spektrum”, Freiburg - Basel - Wien 1993.